

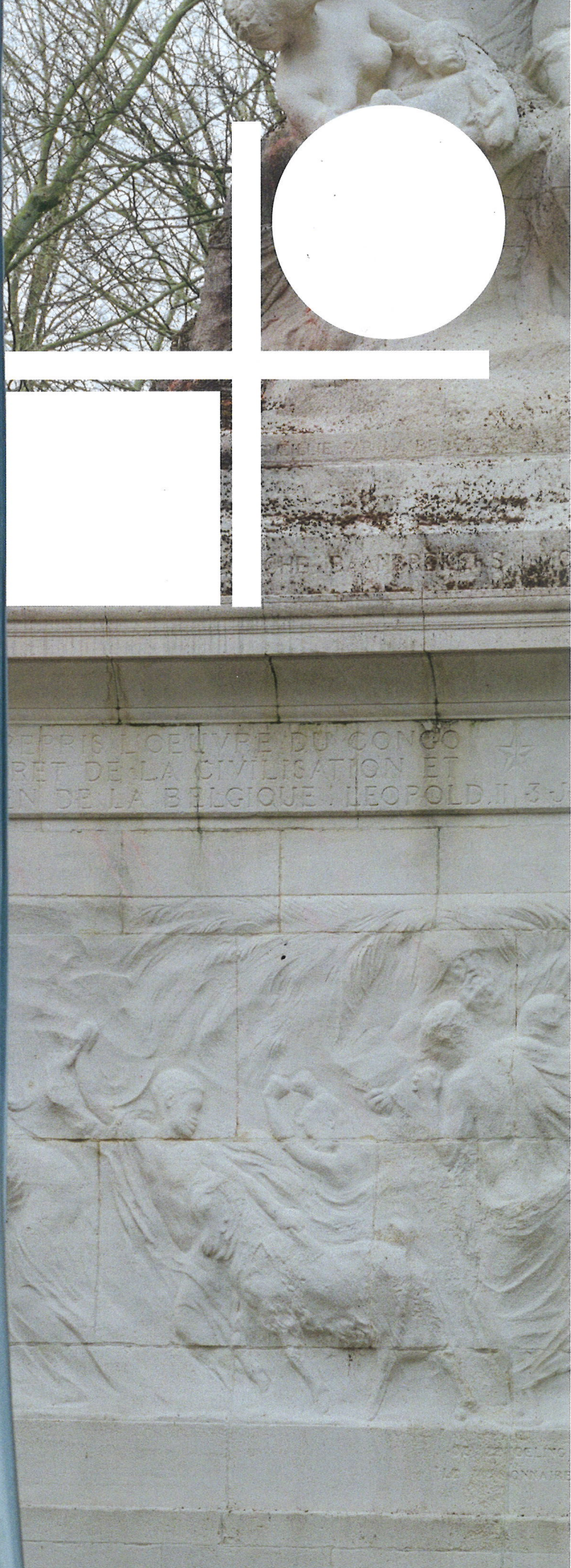
BEL €25 - INT €30
Afdeling Cultuur - Tweemaandelijkse tijdschrift

Dossier Identity & Iconism

NL, FR 309

Architecture in Belgium

A

AE, AHA, BC - evr - Callebaut, De Smet Vermeulen, FVWW, Gafpa, Kempe-Thill - Re-st, Madam, Reservoir A, Seniūnas, Traumnovelle + interview Ensemble Studio

Heroïsche renovatie

ZO ZIET CREATIEVE VRIJHEID ERUIT.

ZUUVR zet elk architecturaal ontwerp om in een esthetische zwemparel. Een zwembad met natuurlijke materialen dat niet enkel adembenemend mooi is, maar ook een bron van welzijn. Een symbiose van design en comfort met oog voor licht en ruimte.

info@zuuvr.com | www.zuuvr.com

Z U U V R

ecologisch zwemmen
natuurlijk genieten

© Leo Sisksmith

De ontwerpers stonden voor de opgave om het hybride complex als erfgoed te behouden en het tegelijkertijd te transformeren tot een 'toegangspoor' tot het achterliggende terrein. Ze kozen voor een radicaal circulaire aanpak, met een bijna maniakale recyclage van alle bruikbare materialen uit de afbraak van enkele gebouwen.

Toen bekend raakte dat de rijkswacht vertrok uit haar opleidingscentrum op de hoek van de Kroonlaan en de Generaal Jacqueslaan in Elsene, waren zowel het Brussels Gewest als de zusteruniversiteiten ULB en VUB er in 2015 als de kippen bij om dit gebied te verwerven en te herbestemmen. Usquare, zo heet het domein sindsdien. Usquare wil van de 4 hectare grote, ooit door zware muren van de buitenwereld gescheiden enclave een levendige buurt maken met zowel universitaire voorzieningen, studentenkoten en fablabs als een voedselhal, (sociale) woningen en buurtvoorzieningen.

Pieter T'Jonck

De universiteiten namen dankzij fondsen van het Europees Fonds voor Ontwikkeling (EFRO) het voortouw: zij organiseerden met steun van de Brusselse Bouwmeester de eerste architectuurwedstrijd voor de renovatie van de centrale manege en de imposante gebouwen A, B en C langs de Generaal Jacqueslaan (1906). Die laatste vormen het gezicht van de site. De combinatie BC Architects & Studies, evr-architecten, Callebaut Architecten en VK architects+engineers won die wedstrijd in 2018. Ze kozen radicaal voor circulair bouwen en voegden zo een nieuwe dimensie toe aan de site. (Zie ook A+299). Ondertussen is de renovatie van de gebouwen A, B en C zo goed als rond. Het resultaat overtreft de stoutste verwachtingen.

De gebouwen langs de Generaal Jacqueslaan vormen een wand van wel 170 meter lang, met een centrale vleugel van zo'n 65 meter en 2 hoekvleugels van zo'n 20 meter lang. Massieve muren verbinden de 3 vleugels. Rustieke plinten in blauwe steen, speklagen in rode baksteen en witte steen en de geprononceerde orde van rondbogen op de begane grond en rechte lijsten op de etage maken van het complex een schoolvoorbeeld van neorenaissance, ook al dateert het van 1906. De middenvleugel domineert het ensemble door zijn royale gevelbreedte en zijn kroonlijsthoogte van ruim 13 meter, al telt het gebouw slechts 2 majestueuze etages en een souterrain. Het mansardedak voegde daar nog eens 8 meter aan toe, of ruim 2 etages. Daarbij vergeleken zijn de zijvleugels met hun kroonlijst van 11 meter bescheiden, maar toch kunnen ook die bogen op een mansardedak en een torentje boven de zijingang langs de Kroonlaan in het oosten en de Juliette Wytmanstraat in het westen. Doordat er muren rondom het hele domein liepen, waren slechts weinigen zich ervan bewust dat het terrein achter dit gebouw tussen de 2,5 en 3,5 meter lager lag dan de Generaal Jacqueslaan om een vlak oefenterrein te verkrijgen binnen de kazerne. Al suggereren de raamopeningen in de plint van het gebouw een souterrain, aan de achterzijde van het gebouw ligt een volwaardige, zelfs fors hoge etage.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de site zwaar beschadigd door een bombardement van de geallieerden. De westzijde van de middenvleugel werd vernield, net als heel wat andere gebouwen op de site. Na de oorlog werd die middenvleugel echter weer opgebouwd naar het oorspronkelijke model, zij het met betonnen in plaats van houten vloeren. Kort daarna verdwenen ook de paardenstallingen achter de verbindingsmuren aan de Generaal Jacqueslaan. Achter die muren verstopten zich nu nieuwe dienstgebouwen van twee etages hoog. De gevels in rode machinesteen en beton vloeekten niet meteen met de sobere achtergevels van de oorspronkelijke gebouwen, maar subtiel was de aansluiting met de oorspronkelijke architectuur evenmin. Brutaal was zeker de toevoeging van een nieuwe vleugel langs de Kroonlaan: daar verving een gebouw met 2 etages, een souterrain en alweer een mansardedak de originele kazerne-muur over een lengte van een kleine 40 meter. Het was een amechtige poging om klassieke vormen te 'moderniseren' tot een 'tijdloze' combinatie van rode machinesteen en blauwe steen, met een potsierlijke kroonlijst en dito dakkapellen als ertsaluut aan het hoofdgebouw.

De ontwerpers stonden voor de opgave om dit hybride complex als erfgoed te behouden en het tegelijkertijd te transformeren tot een 'toegangspoor' tot het achterliggende terrein. Niet dat het programma te zwaar was, want de bestaande gebouwen boden meer dan voldoende ruimte, zij het niet altijd van de juiste maat voor bijvoorbeeld auditoria of grotere coworkingspaces. De brief van de wedstrijd in 2017-2018 suggereerde ondubbelzinnig om openingen te maken in de wanden tussen de gebouwen en meteen ook de minderwaardige recente gebouwen erachter af te breken. Dat zou ruim 30 meter brede trappen naar het kazerneterrein opgeleverd hebben. Het leek de evidentie zelf, al was het gevolg wel dat de enorme geluidsdruk van het verkeer langs de Generaal Jacqueslaan ongehinderd de enclave van de kazerne zou binnenrollen. Die laan, deel van het onvoltooide ringproject van Victor Besme uit 1866, is immers een verkeersslagader van het Gewest, ongeacht een mogelijke toekomstige 'Good Move'. Bovendien liggen de gebouwen van de ULB en de VUB ten oosten van dit terrein. Voor studenten ligt een toegang aan de Kroonlaan daardoor meer voor de hand. De buurt zou dan weer meer hebben aan een toegang aan de Wytmanstraat of de Fritz Toussaintstraat.

De keuze van de ontwerpers voor een circulaire aanpak leidde tot die tweede oplossing. Die afwijking van de opgave was een gedurfde, maar juiste keuze. Helemaal consequent is ze niet. De 'moderne' gebouwen achter de kazernemuren aan de ringweg kregen inderdaad een tweede leven, maar de recente vleugel aan de Kroonlaan moest

plaatsmaken voor een erg brede trappenpartij, een liftgebouw en een lage cluster van technische lokalen voor het warmtenet van de hele campus. Aan de Juliette Wytzmanstraat verdween een stukje kazernemuur voor een intrigerend trappenhuis in baksteen - het had een kunstwerk van Per Kirkeby kunnen zijn - dat de straat verbindt met het binnenplein. Die 'zonde' werd echter ruim gecompenseerd door de bijna maniakale recyclage van alle bruikbare materialen uit deze afbraak. Bakstenen werden hergebruikt voor trappen en muren van de nieuwe technische lokalen en het trappenhuis, beton werd vernalen voor terrazzovloeren, het gebroken marmer van de vensterbanken werd er als een *arlequino*-motief in verwerkt. Ook in de oorspronkelijke gebouwen recupereerden de ontwerpers alles wat ze maar konden. Glasplaten van te vervangen houten schrijnwerk werden bijvoorbeeld gerecycleerd in de coworkingspace in gebouw A, links van de middenvleugel.

Uiteraard raakte niet alles opgelost met recuperatiemateriaal. Ook nieuw toegevoegde materialen zijn echter doorgaans gekozen vanwege hun recycleerbaarheid én beperkte ecologische voetafdruk. De wanden binnen de appartementen voor onderzoekers in de oorspronkelijke gebouwen zijn bijvoorbeeld opgebouwd met multiplexplaten en een houten regelwerk en kunnen met een eenvoudige schroevendraaier ontmanteld en elders weer opgebouwd worden. De wanden van de lokalen in de bestaande gebouwen werden opnieuw bepleisterd met leempleisters. Ze zijn tot zo'n 2,5 meter hoogte vlak afgewerkt, maar daarboven verbetert een licht ruw oppervlak de akoestiek van de lokalen. Dat spoort merkwaardig goed met de oorspronkelijke ruimtelijke verhoudingen van de gebouwen. Daardoor stoort het ook niet dat alle ventilatiebuizen zichtbaar bleven.

Het kan zo lijken alsof deze renovatie vooral blijkt geeft van een zorgvuldige en uiterst vakkundige omgang met erfgoed. Dat is zeker het geval, maar de behandeling van de twee moderne toevoegingen achter de verbindingsmuren tussen de oorspronkelijke gebouwen aan de Generaal Jacqueslaan brengt iets anders in het geding. Bij gebrek aan een betere term: een architecturale poëtica van de 21ste eeuw. Of nog: een poëtische *bricolage* in de zin van Claude Lévi-Strauss: een wereld bouwen met wat voorhanden is.

Van gebouw C', de aanbouw tussen gebouw C aan de Kroonlaan en gebouw A, de middenvleugel, werden het betonskelet en de achtergevel behouden, terwijl een fors stuk van de tussenvloer en het hele dak werden weggehaald. Op de behouden betonkolommen steunt een nieuwe houten structuur. Die breidt het gebouw naar het binnenplein toe uit met een goede 3 meter en hoogt het dak van het oorspronkelijke gebouw ook fors op. In de uitbreiding naar het binnenplein staat

een nieuwe trap, ondersteund door een massief volume in kalkhennep. Die leidt naar de etage op het niveau van de Generaal Jacqueslaan. Daar werd een groot gat uit de kazernemuur gezaagd en weer afgesloten met een glazen schuifdeur. Het samenspel van oud en nieuw, hoog en laag is hier zo complex dat je maar moeizaam kunt onderscheiden wat oud, nieuwer of nieuwst is. Alles past hier in elkaar (niet 'bij elkaar') op een manier die stijlclichés tart. Het ingebouwde meubilair, de kunstige terrazzovloeren met arlequino-insluitels van oude vensterbanken, de trapwanden in kalkhennep, de oude keermuren, de massieve houten kolommen die raamkaders blijken: alles gaat hier een innig verbond aan.

Gebouw A, links van middenvleugel A, kreeg een andere aanpak, maar de strategie is dezelfde. De gevel naar het binnenplein werd ontdaan van zijn raamkaders. Een goede meter achter die gevel werd een nieuwe gevel in hout en glas opgetrokken, op dezelfde lijn als de toegevoegde gevel van gebouw C'. De betonvloer erachter werd deels verwijderd om licht dieper te laten invallen. Aan de zijde van de Generaal Jacqueslaan werd alweer een grote opening weggezaagd uit de kazernemuur en ook daar verdween een vloerveld. De resterende vloer op de etage werd aan beide zijden afgesloten met een wand in hout en gerecupereerd glas. Het is een spookachtig stille ruimte. Ze krijgt vooral licht uit het dak, maar kijkt toch direct uit op het verkeer aan de ene en het binnenplein aan de andere kant, maar dan als in een stomme film. Dit is de coworkingspace voor de residenten van de studio's in gebouw A. Op het niveau van het binnenplein delen ze een collectieve keuken en is er ook een besloten auditorium, met wanden in kalkhennep.

Het fascinerende aan beide gebouwen is de innige verbinding van oud en nieuw. Dat is hoogst opmerkelijk en markeert een breuk in de omgang met erfgoed. Deze ontwerpers beschouwen het verleden niet meer als een verloren oorsprong waarover je kunt treuren dan wel proberen ze te reconstrueren, maar als wat het is: materiaal waar je het mee kunt en moet doen omdat het voorhanden is, omdat er niets beters in het verschiet is. Deze ontwerpers denken de geschiedenis terug als een continuïteit, als een eeuwige *bricolage*, maar dan in een tijdperk van afnemende verwachtingen en wankelende tradities. Ze ontwerpen tegen de keer. Het heeft iets heroïsch. ▲ ■ ●

In samenwerking met BOUWMEESTERMAITREARCHITECTE

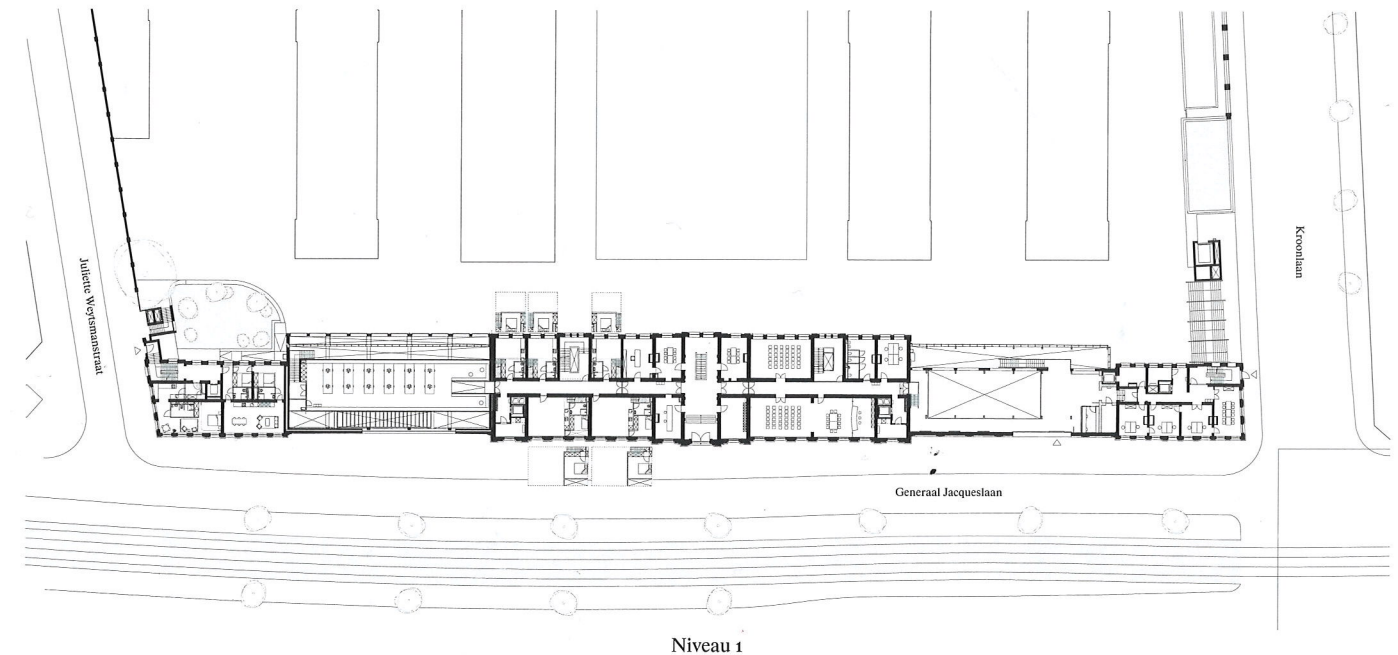
'De moderne toevoegingen brengen iets in het geding: een architecturale poëtica van de 21ste eeuw. Of nog: een poëtische *bricolage* in de zin van Claude Lévi-Strauss: een wereld bouwen met wat voorhanden is.'

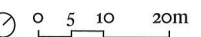
↳ Het samenspel van oud en nieuw, hoog en laag is hier zo complex dat je maar moeizaam kunt onderscheiden wat oud, nieuwer of nieuwst is. Alles past hier in elkaar (niet 'bij elkaar') op een manier die stijllichés tart.

Noordgevel

Niveau 1

Architect
BCarchitects & studies
 evr-architecten
 Callebaut Architecten

Website
 bc-as.org
 evr-architecten.be
 callebaut-architecten.be

Project name
Usquare Feder

Location
 Elsene (Brussels)

Programme
University hub of VUB & ULB:
 research centre, offices, apart-
 ments and studio's for researches
 and guest professors, and a food
 court

Procedure
Competition with Brussels
 Government Architect (BMA)

Client
 VUB & ULB (building ABC)
 SAU/MSI (building M)

Execution architect
BCarchitects & studies
 evr-architecten

Restoration architect
Callebaut Architecten

Structural engineering
VKengineering

Service engineering
VKengineering

Building physics
VKengineering

Acoustics
VKengineering

Sustainability
BCarchitects & studies

Lead contractor
BPCgroup

Completion
2024

Total floor area
9,035 m²

Budget
€ 16,710,000
 (excl. VAT and fees)

